

Het
land
dat
weigert
kapot te
gaan

TAISIYA NAKONECHNA

Het
land
dat
weigert
kapot te
gaan

WIT-RUSLAND

RUSLAND

POLEN

SLOVAKIJE

HONGARIJE

ROEMENIE

MOLDAVIE

OEKRAÏNE

Kyiv

L'viv

Ternopil'

Ivano-Frankivs'k

Uzhhorod

Chernivtsi

Khmel'nyts'kyy

Vinnytsya

Uman'

Pervomays'k

Odesa

Izmayil

Mykolayiv

Kherson

Kryvvy Rih

Zaporizhzhya

Nikopol'

Melitopol'

Berdyans'k

Mariupol'

Donets'k

Luhans'k

Kramators'k

Dnipro

Kropivnits'kiy

Cherkasy

Bila Tserkva

Zhytomyr

Pryluky

Sumy

Konotop

Chernihiv

Shostka

Korosten'

Chornobyl

Rivno

Luts'k

Kovel'

KRIM

Zwarte zee

Zee van Azov

Sevastopol'

Yalta

Simferopol'

Feodosiya

Kerch

Yevpatoriya

INHOUD

Met dankbaarheid aan Mark Gregory Paslawsky, Viktor Hurniak, Yevhen Podolanchuk, Mykola Hordiichuk, Vitalii Derekh, Artem Dymyd, Volodymyr Vaskovskyi, Taras Davydiuk, Kostiantyn Zhuk, Dmytro Pashchuk, Ivan Palamarchuk, Roman Oryshchenko, Andrii Buda, Maryna Hrytsenko, Ivan Rusnak, Ivan Lunev, Vasyl Dorosh en Serhii Dopiriak, en aan alle andere strijders voor een vrij en onafhankelijk Oekraïne, aan iedereen dankzij wie Oekraïne vandaag bestaat. Glorie aan de Helden!

Inleiding: Van hieruit	9
Hoofdstuk 1: Oekraïne van binnenuit	23
Oekraïne: een wereld op zichzelf	23
De hommelparadox: de vele lagen van de Oekraïense identiteit	40
Tussen brood en vrijheid: mentaliteit en sociale codes	60
In eigen taal, op eigen golflengte	84
Een land groter dan zijn grenzen	102
Niet aan de rand van Europa	114
Wat moet er nog rijpen?	129
Hoofdstuk 2: Voorbij de Russische mythe	147
Het land dat bleef leven	147
De strijd om onafhankelijk te blijven	161
De lange schaduw van russificatie	173
De mythe van het Russische oosten	189
Mijn grens met Rusland	203
Het recht op afstand	215
Hoofdstuk 3: Het land dat blijft en het land dat wordt	222
Waarom Oekraïne standhoudt	222
Een land van vele leiders	233
De kunst om elkaar te redden	245
De kromme spiegel van de oorlog	255
Waar is thuis? Toekomst, diaspora en terugkeer	264
Een schild, een spiegel, een belofte: wat Oekraïne Europa brengt	275
Eindnoten	286

INLEIDING: VAN HIERUIT

Ik ben eenenveertig en ik heet Taisiia. Maak je geen zorgen als het je niet meteen lukt om mijn naam correct uit te spreken. Dat gebeurt vaker, en inmiddels reageer ik op allerlei varianten van mijn naam. Ik kom uit Oekraïne en woon al tien jaar in Gent. Hier ben ik altijd een migrant. Maar in het dagelijks leven stellen mensen me meestal eenvoudiger voor: ‘dat is die Oekraïense’ of ‘dat is die Oekraïense dame’. Beide aanduidingen, migrant en Oekraïense, kloppen, maar geen van beide zegt ook maar de helft over wie ik ben.

Ik ben in 1985 geboren in een klein dorpje in het zuidwesten van Oekraïne, in de regio Tsjernivtsi, twintig kilometer van de grens met Moldavië en dertig kilometer van de grens met Roemenië. In dit grensgebied veranderden staatsgrenzen vaker dan de mensen lief was, en de geschiedenis hijgt je voortdurend in de nek, ook al besef je dat als kind nog niet.

Helaas, of misschien eerder symbolisch, staat er op mijn geboorteakte dat ik in de Sovjet-Unie ben geboren. Maar ik zie het altijd als de zoveelste historische onwaarheid waarmee mijn generatie heeft moeten leven. Want ik ben natuurlijk in Oekraïne geboren. Alleen had mijn land op dat moment nog geen politieke vorm die overeenkwam met zijn ware naam.

Ik was nog geen jaar oud toen het ongeval in de kerncentrale van Tsjornobyl plaatsvond, een van de grootste door de mens veroorzaakte rampen van de moderne tijd.

Ik was zes toen het zogenaamd onsterfelijke rijk, de Sovjet-Unie, uiteenviel en Oekraïne zijn onafhankelijkheid herwon.

Mijn jeugd viel samen met het begin van de jaren negentig, een tijd van crisis, de ineenstorting van oude structuren,

Disclaimer

In dit boek worden de termen ‘imperium’ en ‘imperiaal’ veelvuldig gebruikt. Ze verwijzen telkens naar een imperialistische staat die meent een ander land, een ander volk, een andere cultuur te mogen domineren, overheersen, overweldigen.

schrijnende armoede en totale onzekerheid. Maar tegelijkertijd was het een tijd van grote geestdrift en grote hoop. De volwassenen om me heen wisten vaak zelf niet hoe ze verder moesten leven, maar geloofden wel dat er ongetwijfeld een ander leven in het verschiet lag. Een beter leven. Op eigen bodem en eindelijk in een eigen staat.

Ik houd warme gevoelens over aan mijn jeugd, ook al was die verre van zorgeloos. Waarschijnlijk blijft de kindertijd bijna altijd dat betoverende deel van het leven waarnaar iemand later terugverlangt, zelfs als de realiteit hard was. Een kind neemt de wereld gewoon op een andere manier in zich op. Het leeft gewoon. En zelfs armoede of gebrek vermomt zich in de herinnering van een kind als avontuur.

Maar nu ik met de ogen van een volwassene naar die jaren terugkijk, begrijp ik niet goed hoe mijn ouders, en volwassenen in het algemeen, het toen volhielden. Er waren periodes waarin er thuis letterlijk geen geld was voor brood. Of waarin er geen brood was in de winkel. En als het er wel was, was de verkoop beperkt tot twee broden per gezin, en moest je op tijd bij de winkel zijn wanneer de 'broodwagen' kwam. Als je geluk had en op tijd de winkel binnen wist te glippen, hoorde je bij de gelukkigen. Zo niet, dan zou mama weer platte broodkoeken bakken.

Die strijd om brood maakte deel uit van mijn gewone kinderleven – elke dag bij de winkel wachten op de broodwagen. Ik stond daar niet als getuige van de grote geschiedenis, maar als kind aan wie een belangrijke taak, namelijk het ophalen van de broden, was toevertrouwd.

Mijn grootouders van moederskant werkten op een kolchoz, een collectieve Sovjetboerderij. Mijn oma was melkmeid en bewerkte daarnaast ook de zogenaamde 'norm', een aan haar toegewezen stuk akkerland van de kolchoz. Mijn opa was arbeider; hij werkte in verschillende periodes op de kolchoz en in het plaatselijke

ziekenhuis. Mijn grootmoeder van vaderskant was wiskundelerares, mijn grootvader werkte als vrachtwagenchauffeur. Mijn moeder is opgeleid tot verloskundige, mijn vader was trainer in het vrijestijlworstelen en leraar lichamelijke opvoeding.

Toen ik werd geboren, waren mijn ouders nog erg jong en studeerden ze nog, dus bracht ik een groot deel van mijn vroege jeugd door bij mijn grootmoeders, vooral bij oma Hanna, mijn moeders moeder.

Omdat er geen plaats was in de crèche van de kolchoz, en ook omdat ik daar voortdurend probeerde weg te lopen – wat me een paar keer zelfs lukte –, nam oma me vaak mee: naar het veld om te wieden of bieten te rooien, naar de kerk, naar begrafenissen, die ook een gewoon onderdeel van het dorpsleven waren. Zij leerde me bidden. Ze zong tijdens het werk, het borduren en in haar vrije tijd. Ze kende talloze Oekraïense volksliederen. Ze vertelde me mijn eerste sprookjes. Ze hield de feestdagen en vasten in ere, bakte voor elk ritueel het passende brood en bereidde de bijbehorende gerechten. Ze sprak nooit met mij over identiteit. Ze leefde gewoon zoals ze leefde, en ik groeide naast haar op.

Mijn beide grootmoeders borduurden. Kussens, handdoeken, versieringen voor in huis. In een wereld waar voortdurend iets ontbrak, creëerden ze onvermoeibaar schoonheid met wat er voorhanden was. Lange tijd zag ik daar niets bijzonders in. Dat was voor mij gewoon het normale leven.

Ik was een typisch kind uit het post-Sovjettijdperk. Een makkelijk kind, conflictvermijdend, ijverig. Iemand die met alle macht probeert de liefde te verdienen van mensen die voor de liefde zelf vaak geen tijd, geen energie en geen innerlijke vrijheid over hebben. De generatie van mijn ouders en de ouders van mijn leeftijdsgenoten was diep getraumatiseerd door de

Sovjetlevenswijze; ze hadden zelf niet veel liefde gekend en wisten niet hoe ze die moesten geven.

Op school was ik de beste leerling van de klas. Als ik voor een toets of opdracht net niet het hoogste cijfer haalde, was dat voor mijn ouders al aanleiding om serieus met mij over mijn gedrag te praten. Het was een voedingsbodem waarop mijn ‘modelleerlingcomplex’ groeide en bloeide, namelijk het psychologische fenomeen waarbij kinderen hun eigenwaarde uit de goedkeuring en complimenten van anderen halen en daarom vaak extreem perfectionistisch worden.

Ik was vijftien toen ik voor het eerst voor langere tijd het ouderlijk huis verliet. Eigenlijk zou het juister zijn om te zeggen: voorgoed. En zo begon ik volwassen te worden.

Mijn vader vond dat ik verder moest met mijn leven en stuurde me naar het lyceum in Kamianets-Podilskyi, een historische stad in het westen van Oekraïne.

Ik moest mezelf snel opnieuw uitvinden. Op de plattelandsschool had ik Duits gehad, maar op het lyceum werd Engels op een heel hoog niveau onderwezen. Ik moest op eigen kracht de achterstand inhalen en tegelijkertijd niet verdwijnen tussen al die sterke, ambitieuze kinderen die van verschillende scholen uit de stad bij elkaar waren gebracht.

Maar het belangrijkste wat mij daar overkwam, had niet direct met Engels te maken. Op het lyceum zag ik voor het eerst dat onderwijs niet alleen het juiste antwoord van je kan eisen, maar ook je vermogen om te denken kan ontwikkelen. Jonge, vooruitstrevende leraren vroegen voortdurend naar onze eigen mening en stimuleerden ons om die te leren vormen. Ze toetsten niet alleen of we de stof goed hadden begrepen. Ze luisterden naar ons. We verwoordden onze eigen gedachten over boeken, geschiedenis en maatschappelijke gebeurtenissen en verdedigden onze mening. Voor iemand die opgroeide in

een post-Sovjetmaatschappij was dit bijna revolutionair. Daar heb ik een van de belangrijkste vaardigheden voor de toekomst verworven: het vermogen om te analyseren.

Het Engels dat ik toen met zoveel moeite probeerde bij te benen, werd later mijn beroep. Ik studeerde Germaanse filologie aan de Universiteit van Tsjernivtsi, behaalde mijn masterdiploma en gaf daar acht jaar lang les in Engels en aanverwante vakken.

De vijftien jaar na het lyceum woonde ik in Tsjernivtsi. Eerst als studente, daarna als docent, en tegelijkertijd als iemand die steeds actiever betrokken raakte bij het maatschappelijk leven.

En al die tijd schreef ik. Ik begon al vroeg met het schrijven van gedichten. Toen ik negen was, droomde ik ervan om net als Lesja Oekraïnka te zijn, de enige grote vrouwelijke literaire figuur die ik toen goed kende. Ik nam deze droom met de volste kinderlijke ernst op. Ik maakte tijd vrij om te schrijven, bedacht zelf oefeningen en werkte aan ritme, vorm en beeldspraak.

In 2003 werd ik laureaat van een poëziewedstrijd in Tsjernivtsi, kreeg ik mijn eerste boek en kwam ik terecht in het lokale literaire milieu. Ik trad op bij literaire voordrachten, bezocht literaire evenementen en leerde auteurs kennen die later belangrijke figuren in de hedendaagse Oekraïense literatuur zouden worden.

En toen brak het volwassen leven aan, met de noodzaak om meerdere banen tegelijk te combineren. De literatuur raakte geleidelijk op de achtergrond. Op een gegeven moment had ik me daar bijna bij neergelegd.

Ik was negentien toen ik mijn eerste revolutie meemaakte, de Oranjerevolutie van 2004. Ik was voor de eerste keer mogen gaan stemmen in de verkiezingen van 2004. In november kwam in de tweede ronde van de verkiezingen de pro-Ruslandgezinde Janoekovytsj als winnaar boven Joesjtsjenko uit, maar er waren heel veel terechte vraagtekens bij de legitimiteit van die

verkiezing. Dat leidde tot massale protesten van de bevolking op de Maidan, het centrale plein van de hoofdstad. Ik vond dat ik ook daar mijn stem moest gaan verdedigen. Aan de vooravond van mijn reis naar de Maidan ging ik expres naar huis om daar stiekem wat aarde van het erf van mijn ouders in een klein zakje te doen met de gedachte: mocht ik op de Maidan omkomen, dan wilde ik die aarde bij me hebben. Nu denk ik met tederheid aan mezelf van toen. De jeugd heeft het vreemde vermogen om het gevaar tegelijkertijd te overdrijven en de werkelijke omvang ervan totaal niet te begrijpen.

Na de Oranjerevolutie sloot ik me aan bij Plast, de nationale scoutingorganisatie van Oekraïne. Ik was scoutleidster, stond aan het hoofd van de lokale stadsafdeling, organiseerde kampen en trainingen en werkte mee aan landelijke educatieve en vrijwilligersprojecten.

Via Plast heb ik veel door Oekraïne en Europa gereisd, heb ik kennisgemaakt met Oekraïense gemeenschappen in het buitenland, heb ik gewerkt aan historisch erfgoed en heb ik mensen ontmoet voor wie de Oekraïense identiteit geen abstract begrip was.

Ik was achtentwintig toen ik al mijn tweede revolutie mee maakte, de Revolutie van de Waardigheid in februari 2014, volgend op de Euromaidan-protesten tegen de anti-Europese koers van Janoekovytsj. Na de brute mishandeling van studenten door speciale politie-eenheden nam ik vrij van mijn werk en vertrokken we met een groep vrienden en gelijkgestemden naar Kyiv¹, waar we enkele weken verbleven. Daarna volgde een verbod op protesten door het toenmalige parlement, dat werd gedomineerd door krachten die Oekraïne vijandig gezind waren, en later – het doodschieten van vreedzame mensen op de Maidan. Een vriend van mij verloor toen een hand, een kennis van mij haar verloofde. We hebben tot op de dag van vandaag niet om die eerste doden kunnen rouwen. We hadden er simpelweg niet

genoeg tijd voor, want vrijwel direct na de revolutie van 2013-2014 begon Rusland zijn agressie tegen Oekraïne.

Ik was nog steeds achtentwintig toen de oorlog mijn leven binnenkwam. Tot dan toe bestond oorlog voor mij vooral in de verhalen van mijn grootmoeders en leek het een archaïsch overblijfsel, een deel van een andere tijd, een andere wereld, iets dat ons niet meer kon overkomen. En toch gebeurde het: voor het eerst overkwam oorlog ook ons. Een herinnering die me voor altijd blijft: de eerste militaire begrafenissen in 2014. Soldaten van mijn land worden begraven in kisten, onder de nationale vlaggen waarvan ze de eer hadden verdedigd. Onder vlaggen die de dag ervoor nog vredig wapperden in vredige en gelukkige Oekraïense steden...

In datzelfde jaar begon er nog een grote verandering in mijn persoonlijke leven. Mijn man vertrok in het kader van een uitwisselingsprogramma voor postdoctorale onderzoekers naar de Universiteit Gent, waar hij later een langdurige aanstelling kreeg in een onderzoeksgroep. Vanaf september 2014 leefden we feitelijk tussen twee landen.

Ik was bezig mijn doctoraatsopleiding af te ronden, werkte voor 50% aan de universiteit, en het leven op afstand en de onzekerheid maakten de uitputting waarin ik al verkeerde alleen maar erger. Uiteindelijk nam ik ontslag bij de universiteit vanwege een burn-out. Maar zelfs daarna kon ik nog steeds niet zomaar naar mijn man verhuizen. Dit was nog vóór de visumvrijstelling, toen zelfs gezinshereniging langdurige bureaucratische procedures vereiste. De eerste keer werd mijn visumaanvraag afgewezen vanwege formele gebreken in mijn documenten. Ik moest alles opnieuw doen: vertalingen, apostilles, vernederende medische tests op gevaarlijke ziekten, die slechts in één kliniek in Kyiv konden worden afgenomen en waarvan de resultaten rechtstreeks naar de Belgische ambassade werden gestuurd.

Ik was eenendertig toen ik in september 2016 eindelijk een Belgisch visum voor lang verblijf kreeg en naar Gent verhuisde. Ik vind het belangrijk om te zeggen dat ik niet uit Oekraïne ben gevlucht en er nooit van heb gedroomd te emigreren. In Oekraïne voelde ik me helemaal op mijn plek. Ik ben verhuisd omdat mijn gezinsleven nu eenmaal zo was gelopen. Mijn man had in Gent werk en een loopbaan die onmiskenbaar de zijne was. Zelf zat ik juist op een punt waarop ik mijn leven opnieuw aan het overdenken was en nog niet goed wist welke richting ik verder uit zou gaan. Daarom leek het ons logisch dat ik deze nieuwe fase ook in België kon doorlopen.

Mijn emigratie-ervaring was niet romantisch en zorgeloos. België verwelkomde me niet met open armen. En het bleek dat alleen al verhuizen over een landsgrens heen je beeld van jezelf heel snel kan veranderen.

Voor een hoogopgeleide, zelfstandige, beroepsactieve volwassen vrouw was dit een vreemde ervaring. Thuis weet je hoe de wereld in elkaar zit. Je weet waar je moet bellen, wat je moet vragen, hoe je moet praten, hoe je tussen de regels door moet lezen. En dan steek je de grens over en plotseling blijkt een groot deel van die competentie niet meer te werken.

Het eerste jaar na mijn verhuizing besteedde ik aan integratie, het zoeken naar mezelf en het langzaam wortel schieten in mijn nieuwe omgeving. Ik ben Nederlands gaan leren. Niet omdat ik al precies wist waarvoor ik het nodig zou hebben, maar omdat ik me er ongemakkelijk bij voelde tussen mensen te wonen die deze taal spraken en steeds te moeten antwoorden: 'Sorry, ik spreek geen Nederlands.' Aan de ene kant vond ik die machteloosheid in de taal vernederend. Aan de andere kant vond ik dat je, als je in een bepaalde samenleving woont, uit respect voor de mensen om je heen hun taal moet spreken.

Tegelijkertijd begon ik de Oekraïense gemeenschap in Gent bij elkaar te brengen. Er waren toen veel minder Oekraïners dan nu, maar ze waren er wel, en er bestond geen georganiseerde gemeenschap. Dus besloot ik daar iets aan te doen. Ik wilde iedereen die hier woonde bij elkaar brengen en ons zichtbaar maken. Sociale media hielpen me daar enorm bij: we brachten Oekraïners samen in één groep. Tegelijkertijd correspondeerde ik met het Oekraïense Grieks-katholieke bisdom in Parijs over de mogelijkheid om in Gent een eigen parochie op te richten. Uiteindelijk is dat gelukt, en de oprichting van de parochie heeft de vorming van de gemeenschap zelf sterk versneld. Ik wist het toen nog niet, maar juist deze ervaring van het leven tussen twee landen zou me geleidelijk bewuster maken van wat het betekent om Oekraïense te zijn.

Juist het leven in België heeft, hoe paradoxaal het ook klinkt, mijn begrip van de Oekraïense identiteit verdiept. Als je woont waar je geboren bent, hoef je jezelf niet elke dag uit te leggen wie je bent. Maar als je terecht komt in een andere taalkundige, culturele en politieke ruimte, moet je jezelf plotseling voor de buitenwereld vertalen. En dan rijst de vraag: Wat vertaal je eigenlijk precies? Wat is Oekraïens? Wat is Oekraïne? Hoe leg je dat uit aan iemand die het land vooral kent uit het nieuws of door de Russische culturele schaduwen heen, die ons bestaan decennialang aan het zicht hebben onttrokken? Hoe leg je dit uiteindelijk allemaal aan jezelf uit? Hoe leg je uit wie je zelf bent binnen die identiteit?

Mensen stelden allerlei vragen, meestal stereotiep, soms een beetje vreemd, maar uiteindelijk kwamen steeds dezelfde vragen terug. Het waren ogenschijnlijk heel eenvoudige vragen. Maar hoe langer ik in België woonde, hoe vaker ik mezelf betrapte op de gedachte dat het bijna onmogelijk was om er een kort maar volledig antwoord op te geven.

Ik was tweeëndertig toen ik definitief besloot niet terug te keren naar mijn vroegere beroepsleven, maar van het schrijven het belangrijkste onderdeel van mijn werk te maken. In 2017 verscheen in Oekraïne mijn eerste dichtbundel na een lange pauze: *Nachtegalen uit Shaolin*. Met die bundel reisde ik langs elf Oekraïense steden. Tegelijkertijd bleef ik Nederlands leren, haalde ik niveau B2 en volgde ik een jaar lang tekenles aan de Sint-Lucas Academie.

Ik was drieëndertig toen mijn dochter in Gent werd geboren. Moederschap is op zich al geen eenvoudig verhaal. Maar moederschap in een ander land, zonder een grote vriendenkring en zonder familie in de buurt, bleek voor mij een heel eigen, moeilijke ervaring. Mijn kind was de eerste baby die in de nieuwe Oekraïense Grieks-katholieke parochie in Gent werd gedoopt. Het is een klein detail, maar voor mij heel belangrijk. Een gemeenschap wordt pas echt wanneer ze niet alleen een naam of een pagina op sociale media heeft, maar ook eigen kinderen, eigen gebeurtenissen, eigen rituelen en een eigen geheugen krijgt.

Ik was vierendertig toen de coronapandemie uitbrak. Een vreselijke ervaring, en extra pijnlijk wanneer je geëmigreerd bent, duizenden kilometers van je familie vandaan. Je kan je familie maanden, soms jarenlang, niet zien, je kan hun hand niet vasthouden wanneer ze sterven, en je kan door quarantainebeperkingen, bovenop alle bureaucratische procedures, zelfs niet naar de begrafenis gaan van de mensen die je het dierbaarst zijn.

Aan de andere kant heeft juist de lockdown me weer tijd gegeven om te schrijven. Ik heb een nieuwe dichtbundel samengesteld, aan proza gewerkt en me verdiept in het schrijversvak. En in het voorjaar van 2021, nadat ik een intensieve cursus over het boekenvak had gevolgd, richtte ik vanuit België een uitgeverij in Oekraïne op. Ik was toen vijfendertig. Ik dacht

dat de pandemie binnenkort voorbij zou zijn, dat ik ervaring zou opdoen, de markt zou leren kennen en dat alles op rolletjes zou lopen. Zoals zo vaak had de geschiedenis andere plannen.

Ik was zevenendertig toen Rusland op 24 februari 2022 Oekraïne op grote schaal binnenviel. Toen de invasie begon, leek het me een tijdje alsof geen enkel boek ter wereld nog zin had. Dat ik nooit meer iets zou schrijven. Het magazijn van mijn uitgeverij in Kyiv was geblokkeerd. Een deel van de medewerkers was geëvacueerd. De auteurs waren verspreid geraakt over verschillende regio's en landen. En ik was in Gent bijna de klok rond bezig met vrijwilligerswerk. Samen met mijn team organiseerde ik humanitaire hulpzendingen, vertaalde ik belangrijke informatie en documenten van en naar het Nederlands, hielp ik mensen evacueren en richtte ik informatiepunten in voor nieuwkomers. Dit alles deed ik in nauwe samenwerking met de lokale en federale overheden in België.

In april lukte het me om het magazijn van de uitgeverij naar Tsjernivtsi te verplaatsen. En in mei, toen de wereld de misdaden van de Russen in Boetsja en Irpin begon te zien, zag ik op internet een foto van iemands woonkamer, geplunderd door de Russen. Tussen de rondslingerende spullen en boeken lag een boek dat ik uit het Nederlands had vertaald.

Rond diezelfde tijd trof een Russische raket het Hryhorii Skovoroda-museum in de regio Charkiv. Deze twee beelden resoneerden op een vreemde manier in mij. Het werd me definitief duidelijk dat de Russen niet alleen gekomen waren om mensen, steden en infrastructuur te vernietigen. Ze waren gekomen om de herinnering, de cultuur en de betekenissen te vernietigen. Alles wat ons maakt tot wie we zijn. Boeken en cultuur zijn geen luxe die alleen bij vreedetijd hoort. Ook zij maken deel uit van het verzet.

Diezelfde maand, in mei 2022, ging ik naar de boekenbeurs in Warschau om rechten aan buitenlandse uitgevers te verkopen. Daarna volgden andere Europese boekenbeurzen: Praag, Frankfurt, Londen, Bologna. Ik werkte veel. Het eindeloze vrijwilligers- en uitgeverswerk werd voor mij een soort afweermechanisme. Maar ik voelde steeds sterker dat ik mijn eigen schrijven weer naar de achtergrond schoof en dat dit tot niets goeds zou leiden. En dat is ook precies wat er gebeurde. Non-stop werken ten koste van mezelf en het verwaarlozen van het werk waartoe ik me werkelijk geroepen voel, leidden tot een nieuwe burn-out.

Ik was achtendertig toen ik besloot mijn uitgeversactiviteiten af te bouwen en terug te keren naar het schrijven als mijn voornaamste bezigheid. Want ik behoor tot die mensen die niet alleen maar willen functioneren, maar ook het gevoel willen hebben dat ze precies datgene in de wereld brengen waarvoor ze geboren zijn.

Maar daar moest ik weer even op wachten, want datzelfde jaar werd ik gevraagd om me kandidaat te stellen voor Voor Gent, de lijst van de burgemeester. Zo kwam ik op de kandidatenlijst voor de gemeenteraadsverkiezingen terecht. Ik vond het eng om hierop in te gaan, al vond ik het ook ongelooflijk interessant. Het vergde een heel ander soort moed, maar tegelijkertijd was het weer een stap in mijn geleidelijke worteling in deze samenleving.

In 2025 was ik een van de makers van de tentoonstelling '100 jaar Oekraïners in Gent', die we samen met Erfgoedcel Gent en Kerkfabriek Sint-Salvator maakten. De tentoonstelling wekte veel belangstelling. Voor mij was dit ook symbolisch: de Oekraïense aanwezigheid, die we tien jaar geleden pas zichtbaar begonnen te maken, maakte inmiddels deel uit van het gesprek over de geschiedenis van de stad zelf.

Inmiddels ben ik er ook in geslaagd om bij de drie grootste uitgeverijen van Oekraïne te publiceren. Sinds het najaar van 2025 doe ik eindelijk waar ik al die jaren van gedroomd heb: ik concentreer me op mijn werk als schrijfster.

Ik ben nu eenenveertig. Ik heet nog steeds Taisiia Nakonechna. Ik ben, net als voorheen, een migrant en 'die Oekraïense dame'. Maar nu weten jullie hoeveel er allemaal níet in die paar woorden past. In die tien jaar is er in mij een gevoel van nog een andere verbondenheid gegroeid: een Vlaamse, en nog preciezer, een Gentse. De koppige opstandigheid van Gent spreekt me aan, zijn non-conformisme, zijn innerlijke weigering om zich braaf te voegen. Daarin herken ik veel uit mijn Oekraïense ervaring. Ik voel me hier niet langer alleen maar een gast, maar iemand die een levende band met deze plek heeft opgebouwd. Waarschijnlijk is het juist deze dubbele blik, enerzijds vanuit de ervaringen in mijn thuisland Oekraïne en anderzijds vanuit de afstand die mijn leven in België me bood, die me uiteindelijk naar dit boek heeft geleid.

En ik ben het ook gewoon beu om steeds weer dezelfde vragen van bekenden en onbekenden over Oekraïne en Oekraïners te beantwoorden. Soms kan ik daarmee lachen, maar soms ook niet. Ik weet heel goed dat ik, zelfs als ik tien van zulke boeken zou schrijven, nog duizend keer hetzelfde zou moeten uitleggen. Maar een boek heeft één voordeel: het kan spreken waar ik niet ben. Het kan bij iemand achterblijven en die persoon iets meer geven dan een gesprek in flarden, een gehaast interview of een toevallige opmerking op sociale media.

Natuurlijk kan ik niet namens alle Oekraïners spreken. Daarvoor is Oekraïne te groot, te complex en te veelstemmig. Ik kan alleen spreken vanuit mijn eigen ervaring. Ik hoop dat Oekraïne daardoor voor jullie geen abstractie blijft, geen nieuws-item en niet alleen een object van medeleven, maar een levend

land vol mensen die je kan begrijpen, ook als hun ervaring anders is dan die van jullie. In wat volgt laat ik jullie Oekraïne zien zoals ik het heb leren kennen in mijn tegelijk zo lange en zo korte eenenveertig jaar.

Hoofdstuk 1: OEKRAÏNE VAN BINNENUIT

Oekraïne: een wereld op zichzelf

In februari en maart 2022 begonnen miljoenen mensen die zich voorheen niet voor internationale politiek interesseerden, plotseling één woord te googelen: Oekraïne. Niet omdat ze een reis planden of een nieuwe taal wilden leren, maar omdat ze probeerden te begrijpen wat er in godsnaam aan de hand was: Waarom wilden die wanhopige mensen niet gewoon ‘toestaan dat de ene vlag door de andere werd vervangen’? Hoe slaagde dit land, dat zelfs volgens de meest optimistische voorspellingen hooguit twee weken stand zou houden, erin weerstand te bieden aan een leger dat jarenlang werd aangeprezen als ‘het op één na machtigste ter wereld’? Hoe kon Oekraïne weerstand bieden aan een buurland dat bijna dertig keer zo groot is en over aanzienlijk meer geld, middelen en wereldwijde invloed beschikt?

En ja, zelfs in 2022, na acht jaar Russische hybride oorlog in het oosten van Oekraïne en de annexatie van de Krim, was het voor velen nog een schok om te ontdekken dat Oekraïne geen deel uitmaakt van Rusland. Laten we dus bij het begin beginnen: wat is Oekraïne?

Oekraïne is een soevereine staat in Oost-Europa. Het land is sinds 1991 volledig onafhankelijk binnen de huidige officiële grenzen en heeft een eigen politiek systeem, cultuur, tradities en identiteit. De afgelopen decennia schudt Oekraïne laag voor laag de koloniale trauma's en symptomen van het stockholmsyndroom van zich af en vormt het zich tot een moderne Europese natie.

Geografisch gezien is Oekraïne het grootste land waarvan het grondgebied volledig binnen Europa ligt. Het grenst aan zeven

landen: Polen, Slowakije, Hongarije, Roemenië, Moldavië en, helaas, ook Rusland en Wit-Rusland. Het omvat alles van eindeloze steppen en zwarte aarde tot dichte bossen, de Karpaten en het Krimgebergte, en uitgestrekte kusten aan de Zwarte Zee en de Zee van Azov. De oppervlakte van Oekraïne bedraagt ongeveer 603.500 vierkante kilometer. Hoe groot dat precies is? Kies de vergelijking die jullie het meest aanspreekt uit deze lijst:

- 1,09 keer zo groot als Frankrijk
- 1,57 keer zo groot als Duitsland
- 3 keer zo groot als Groot-Brittannië
- 7 keer zo groot als Oostenrijk
- 15 keer zo groot als Nederland
- bijna 20 keer België

Meer dan veertig miljoen mensen noemen Oekraïne hun thuis. De officiële taal is het Oekraïens, maar in verschillende regio's hoor je ook Roemeens, Hongaars, Pools, Duits, Bulgaars, Albanees, Grieks, Gagauzisch, (helaas) Russisch, evenals talloze regionale dialecten en taalmixen.

De geschiedenis van Oekraïne is complex en rijk. Ooit vormde het land het hart van de machtige staat Ruthenia. In dit boek gebruik ik de Latijnse naam Ruthenia voor de historische 'Rus', waarbij het woord 'Rus' niet betrekking had op de inwoners, maar op een land met Kyiv als hoofdstad. De Russen hebben later het woord gestolen voor de benaming van hun eigen land met Moskou als hoofdstad. Dat ik voor de naam Ruthenia kies, is bewust: in het Nederlands liggen Rus, Russisch en Rusland zo dicht bij elkaar dat gemakkelijk de onjuiste indruk ontstaat dat deze begrippen rechtstreeks naar het huidige Rusland verwijzen. Ruthenia had een unieke cultuur en liet een rijk erfgoed na. In de loop der tijd bestonden er op dit grondgebied verschillende staten, die elk hun sporen

achterlieten. De Oekraïense identiteit heeft zich ontwikkeld, is veranderd en heeft standgehouden.

Vandaag de dag is Oekraïne een parlementair-presidentiële republiek. Politiek beweegt Oekraïne zich al vijfendertig jaar lang, in zijn huidige incarnatie, richting een steeds nauwere samenwerking met Europa en integratie in de Europese Unie. Dit is een moeilijke weg, hier en daar bezaaid met tranen en bloed, maar wel een consequente en doelgerichte weg. Je zou kunnen zeggen dat waarschijnlijk geen enkele lidstaat van de Europese Unie zo'n hoge prijs voor zijn lidmaatschap heeft betaald als Oekraïne nu doet.

De Oekraïense economie omvat landbouw, industrie, energie, de dienstensector en sinds kort ook een innovatieve defensie-industrie, die zich razendsnel ontwikkelt en momenteel wereldwijd de meest flexibele is. De legendarische Oekraïense *chornozems* (zwarte aarde) zijn zo vruchtbaar dat Oekraïne traditioneel en terecht 'de graanschuur van Europa' wordt genoemd. Tarwe, zonnebloemolie en granen behoren tot de belangrijkste exportproducten, en ja, de lekkerste ingrediënten voor borsjtsj groeien hier echt.

Op cultureel vlak is Oekraïne levendig en rijk aan tradities, folklore, muziek, dans, literatuur, kunst en architectuur. Het land combineert diepgewortelde, eeuwenoude tradities met hedendaagse creatieve energie, die door de oorlog alleen maar scherper is geworden en verder is aangejaagd.

Helaas wordt Oekraïne in de westerse wereld nog steeds vaak niet in zijn volle omvang gezien. Het land werd steeds bekeken in functie van iets anders: als een gebied tussen Rusland en Europa, als buffer, als *frontier*, als rand- of grensgebied, als overgangszone. Als een terrein waar de grote geschiedenis doorheen trekt, maar dat zelf geen volwaardig historisch subject is. Zelfs als niemand dit letterlijk zo verwoordt. Oekraïne bestaat in deze

voorstelling niet als een afzonderlijke wereld, maar slechts als een ruimte tussen werelden.

Dit standpunt wordt zelden in grove bewoordingen of op minachtende toon verwoord. Vaker klinkt het uit de mond van beleefde, ontwikkelde, zelfs welwillende Europese intellectuelen, die met alle macht proberen nuances te vinden in de scherpste tinten van zwart en wit. Het kan zich voordoen als nieuwsgierigheid, als medeleven, als academische interesse of als geopolitieke analyse. Iemand kan zichzelf als pro-Oekraïens beschouwen, Oekraïne oprecht de overwinning toewensen, zichzelf zelfs goed geïnformeerd vinden, en tegelijkertijd onbewust naar Oekraïne kijken als dat ‘grensland’, dat *Grenzland* dat zoveel inspanning vergt om werkelijk te begrijpen. Dan is het eenvoudiger om het land te blijven bekijken door de heldere en vertrouwde imperiale Russische lens, waarbij het er blijkbaar niet toe doet dat die lens volkomen vertekend is.

In deze visie schuilt iets dat veel dieper gaat dan een gewoon gebrek aan kennis of een informatiekloof die snel kan worden opgevuld met een paar lezingen, boeken of goede artikelen. Het gaat hier om de manier waarop de wereldkaart wordt bekeken. Om de vraag wie op die kaart de status van centrum krijgt, en wie slechts als een afgeleide daarvan wordt gezien.

Het probleem ligt niet zozeer in het feit dat Europa en de wereld te weinig over Oekraïne weten. Het probleem ligt ook in het feit dat zij Rusland te lang hebben toegestaan het interpretatiekader voor de gehele Oost-Europese regio te bepalen. En deels ook in het feit dat landen en mensen die in het verleden zelf gekoloniseerd hebben, nog steeds in de verleiding komen om de opvatting van een zogenaamde gelijke, namelijk de hedendaagse kolonisator Rusland, als de enige juiste te beschouwen. De manier waarop in dit geval met Rusland wordt omgegaan, illustreert dit heel goed: we leven mee met Oekraïne, maar ‘laten we ook eens naar de Russische versie

luisteren’. Vertaald naar de taal van de koloniale ervaring: we leven mee met dit geslagen en verkrachte kind, maar ‘laten we ook horen wat de “volwassenen” te zeggen hebben over wat ze het kind hebben aangedaan’.

Zelfs onder progressieve westerse intellectuelen wordt Oekraïne nog steeds vaak bekeken vanuit het perspectief van het Russische imperium: niet als een zelfstandige politieke actor, maar als een samenleving waaraan moet worden uitgelegd hoe ze haar eigen problemen moet oplossen. Daarbij worden die ‘problemen’ vaak niet gedefinieerd op basis van feiten en Oekraïense ervaringen, maar op basis van Russische opvattingen over Oekraïne.

Veelzeggend zijn hier diverse openbare discussies, onder meer in België, die worden georganiseerd in kringen die zich uitdrukkelijk pro-Oekraïens noemen. Discussievragen als ‘Moet Europa vluchtelingen uit Rusland helpen?’ of ‘Wat te doen met de Russische taal in Oekraïne?’ plaatsen Rusland opnieuw centraal. Die tweede vraag herhaalt bovendien de leugenachtige Russische stelling over de vermeende vervolging van de Russische taal in Oekraïne en draagt van buitenaf oplossingen aan voor een probleem dat niet bestaat.

Dit oogt des te tegenstrijdiger in oorlogstijd, wanneer Rusland Oekraïne fysiek, politiek en cultureel probeert te vernietigen. De Oekraïense wetgeving bevat immers geen bepalingen die gericht zijn op discriminatie van de talen van nationale minderheden, waaronder het Russisch.

Toch worden Europese middelen nog steeds besteed aan het bespreken van een kunstmatig geconstrueerd probleem, en initiatieven die bedoeld zijn om Oekraïne te steunen, herhalen bewust of onbewust Russische propagandanarratieven. Echte solidariteit begint niet met anderen de les te lezen, maar met feiten, aandacht voor Oekraïense stemmen en de erkenning van

het recht van Oekraïners om zelf hun werkelijkheid te beschrijven en hun eigen interne problemen op te lossen.

In januari 2025 woonde ik een van de herdenkingsbijeenkomsten bij ter nagedachtenis aan het bloedbad van Srebrenica in 1995. Het gesprek werd gevoerd door de Nederlandse schrijver Guido Snel, de Bosnische schrijver Emir Suljagić en de Belgische psychologe Birsan Taspinar. Voor mij was het een belangrijke ontmoeting, en niet alleen op intellectueel vlak.

Waarschijnlijk kwam ik voor het eerst in mijn leven zo dicht bij andermans oorlog, bij de ervaring van genocide, doorgeemaakt door een ander volk, maar die ik bijna lichamelijk voelde. Op het podium zat een man die deze gebeurtenissen niet alleen had onderzocht, maar ze ook had overleefd. In de zaal zaten Bosniërs die deze ervaring ook, ieder op zijn eigen manier, in zich droegen. En plotseling voelde ik iets onverwachts: ik voelde me thuis tussen hen.

Niet omdat onze verhalen identiek zijn en ook niet uit de wens om andermans lijden tot het mijne te maken. Maar omdat er tussen mensen die de dreiging van vernietiging hebben overleefd, een bijzondere, onzichtbare band ontstaat. Het is moeilijk, hoewel ik betwijfel of het überhaupt mogelijk is, om dit aan iemand van buitenaf uit te leggen. Het is iets dat zich niet in woorden laat vatten; je kan het alleen 'herkennen' in een ander. Een dof, pijnlijk innerlijk begrip: 'Ik zie het, jij weet het ook. Jij hebt ook geleefd met het besef dat men je wil doden, simpelweg om wie je bent.'

Er zijn ervaringen die je onmogelijk volledig kan overbrengen aan iemand die ze nooit heeft meegemaakt. Net zoals het onmogelijk is om het moederschap volledig uit te leggen aan iemand die nooit de beweging van een ander leven in zichzelf heeft gevoeld, is het onmogelijk om de ervaring van oorlog volledig uit te leggen, en al helemaal niet de ervaring van een volk

dat men probeert uit te wissen. Het is een bijzondere bewustzijnstoestand: weten dat je leven geen neutraal feit is, dat voor sommigen juist jouw bestaan al voldoende reden is om je te vermoorden. En dat je alleen nog in leven bent omdat de moordenaars je nog niet hebben bereikt.

Op een gegeven moment verwoordde Emir Suljagić een gedachte waar ik al lang naar op zoek was, maar die ik zelf niet zo treffend had kunnen formuleren. Toen hij sprak over de Bosniërs en de reactie van Europa op hun tragedie, zei hij dat Europa, op het moment dat er genocide op de Bosniërs werd gepleegd, niet goed wist hoe het hen moest classificeren. In een wereld die gewend is in hokjes te denken, bleken de Bosniërs niet in de kant-en-klare schema's te passen. Het waren moslims die niet voldeden aan het beeld van hoe moslims er 'horen' uit te zien. Europeanen met een Slavische taal, een bleke huid en lichte ogen, die niet in de gebruikelijke orde van culturele associaties pasten. Zijn formulering was hard en precies: Bosniërs waren te wit voor Europees links en te 'vreemd' voor Europees rechts.

Op dat moment klikte er iets in mij: de woorden van een ander wierpen plotseling zo'n helder licht op mijn eigen ervaring. Want precies zo voelde ik me jarenlang in Europa als Oekraïense. Wij, Oekraïners, zijn eveneens te 'wit' om automatisch medeleven op te wekken in een wereld waar ook leed vaak wordt ingedeeld volgens duidelijke culturele stereotypen. En tegelijkertijd zijn we te 'vreemd' om moeiteloos als een van hen te worden geaccepteerd. Wij, absoluut niet-ideale slachtoffers, passen niet in eenvoudige categorieën en staan kant-en-klare voorstellingen in de weg. In de taal van de hedendaagse marketing: 'de doelgroep is te vaag'. Mensen worden nu eenmaal het liefst niet geconfronteerd met wat hun wereldbeeld ingewikkelder maakt. Tegen deze achtergrond werkt de Russische propaganda bijzonder effectief: ze vereenvoudigt het complexe

en schotelt verklaringen voor die de verhoudingen duidelijk moeten maken.

Juist daarom is Oekraïne voor velen, zelfs voor mensen voor wie het land ogenschijnlijk vertrouwd is, ofwel helemaal niet uitgelegd, ofwel verkeerd uitgelegd. Ze hebben erover gehoord, kennen de namen van veel steden uit het nieuws en kunnen de tragedies van het land al lang niet meer negeren. Maar een land zien als een onderwerp in het nieuws en het zien als een afzonderlijke menselijke wereld is lang niet hetzelfde. Nieuws geeft nooit een volledige innerlijke kaart, en zonder die kaart glijdt Oekraïne in de westerse verbeelding weer af tot een gebied waar grote mogendheden op elkaar botsen, in plaats van een samenleving met een eigen historische continuïteit, een eigen cultuur, een eigen geheugen en een eigen besef van zichzelf.

Op het grondgebied van het huidige Oekraïne kruisten en botsten verschillende politieke projecten, verschillende vormen van staatsbestaan, verschillende religieuze invloeden en verschillende opvattingen over orde, macht, vrijheid en verbondenheid. Juist deze omstandigheden hebben de specifieke Oekraïense ervaring gevormd.

Paradoxaal genoeg maakt juist wat vroegere Oekraïense staten sterk en belangrijk maakte, onze eigenheid vandaag nog moeilijker te begrijpen. De geografische ligging op het kruispunt van handelsroutes – waardoor Kyiv ooit een belangrijk centrum was, op het niveau van het toenmalige Constantinopel – en de culturele diversiteit worden van buitenaf soms ten onrechte gelezen als een gebrek aan een kern. Oekraïne is territoriaal groot, intern divers en historisch gezien ongelijkmatig. Tussen Galicië, de Donbas, Boekovina, Podillia, Transkarpatië, Slobozhansjsjina, Odesjina, Volyn, Polissja en de Krim bestaan reële verschillen in ervaringen met staatsvorming en taal, in religieuze geschiedenis, sociale structuur, vormen van

verstedelijking en politiek geheugen, maar deze maken van Oekraïne niet louter een mechanische som van regio's.

Want wat is Oekraïne in diepere zin? Het is niet zomaar een gebied dat iemand ooit achteloos op de kaart heeft getekend. Het is een samenleving die ooit de ervaring kende om het centrum van een belangrijke, succesvolle staat te zijn en eigen staatsprojecten te creëren, en die later eeuwenlang leerde leven onder de druk van sterkere staatsmachines zonder het besef van de eigenheid te verliezen. Het is een cultuur die herhaaldelijk pogingen tot marginalisering, vernedering en reductie tot 'boers', 'lokaal' of 'onderontwikkeld' heeft doorstaan, maar niet is verdwenen. Dit is een volk waaraan systematisch werd uitgelegd dat zijn taal een dialect is, dat zijn geschiedenis slechts een regionale bijlage bij andermans geschiedenis is en dat zijn streven naar vrijheid ofwel een romantisch misverstand is, ofwel gevaarlijke politieke koppigheid. En als het ondanks dit alles niet alleen heeft overleefd, maar zich ook keer op keer heeft hersteld, dan is dat juist het kenmerk van een aparte wereld: geen fragment, geen buffer, geen transitzone.

Het was onaangenaam en zelfs pijnlijk voor mij om te beseffen dat in het collectieve bewustzijn van de Belgische samenleving nog steeds het kunstmatige construct van het Oostblok voortleeft. Ik begrijp wel waarom dat zo is: er drong immers niet veel informatie door het IJzeren Gordijn heen over de vele landen die erachter overleefden, en bijna alle informatie die doorsijpelde, werd zorgvuldig opgeschoond door het KGB-apparaat en creëerde het beeld dat Rusland, als hegemon in dit gebied, nodig had. Maar het is mij onduidelijk waarom zo'n vooruitstrevende Europese samenleving, waarnaar wij in Oekraïne al die tijd met bewondering hebben opgekeken als een ideaal en een maatstaf (en ik bedoel dit nu zonder ironie), die prima in staat is om 'nuances' te zoeken en de Russische cultuur en de passiviteit van 'gewone' Russen te verdedigen, al